

نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی در ایران بر اساس رتبه‌بندی با تمرکز بر بنگاه‌های اقتصادی

علیرضا اسفغانیان

دانشجوی دکتری مهندسی سیستم‌های انرژی، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران
alireza_asghanian@energy.sharif.edu

عباس ملکی (نویسنده مسئول)

دانشیار سیاست‌گذاری انرژی، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران
maleki@sharif.edu

چکیده

یکی از مسائل مهم در شرایط کنونی کشور، توزیع یارانه‌های انرژی بصورت عادلانه بین اقشار مختلف جامعه می‌باشد. ایران در طول سال‌های متمادی همواره یکی از کشورهای با بیشترین سهم پرداخت در توزیع یارانه‌های انرژی بوده، اما بعلمت هدفمند نبودن نظام توزیع یارانه‌ها، نه تنها توزیع ثروت بصورت عادلانه و کارا صورت نگرفته، بلکه منجر به کاهش بودجه عمومی دولت، افزایش مصرف انرژی، قاچاق انرژی، افزایش آلودگی محیط‌زیست، و کاهش بهره‌وری انرژی در سال‌های گذشته شده است. آزاد سازی قیمت حامل‌های انرژی و بازتوزیع منابع عمومی حاصله یکی از رویکردهایی است که همواره از آن بعنوان یکی از راهکارهای برون‌رفت از این شرایط یاد می‌شود که البته چنانچه با رضایت اجتماعی همراه نباشد می‌تواند هزینه‌های جبران‌ناپذیری مشابه اتفاقات سال‌های اخیر را به همراه داشته باشد. اما بواقع کلید حل مساله در پاسخ به این پرسش نهفته است که هر مصرف‌کننده شایستگی دریافت چه میزان یارانه انرژی را دارد؟ پاسخ به این پرسش ابزاری تحت عنوان رتبه‌بندی را برای اندازه‌گیری میزان شایستگی افراد جهت دریافت یارانه‌های انرژی مطرح می‌سازد. در پژوهش حاضر با تکیه بر ادبیات رتبه‌بندی نظام جدیدی تحت عنوان نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی بر اساس رتبه‌بندی معرفی و شاخص‌های لازم جهت سنجش بنگاه‌های اقتصادی تبیین شده‌اند. این شاخص‌ها به سه دسته شاخص‌های مالی، شاخص‌های اقتصاد انرژی، و شاخص‌های زیست‌محیطی تقسیم‌بندی شده‌اند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۲/۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۹/۲۵

کلمات کلیدی:

یارانه‌های انرژی

نظام توزیع بر اساس رتبه‌بندی

شاخص‌های مالی

شاخص‌های اقتصاد انرژی

شاخص‌های زیست‌محیطی

۱. مقدمه

پرداخت یارانه انرژی در هر کشوری با هدف حمایت از اقشار آسیب پذیر، کم درآمد، و هم چنین توزیع عادلانه درآمدها انجام می شود. در تمامی جوامع از جمله ایران به دلیل مصرف بی رویه انرژی توسط اقشار ثروتمند جامعه، بهره مندی از یارانه انرژی بصورت متوازن و عادلانه صورت نگرفته و همواره موضوع مورد بحث کارشناسان و سیاست گذاران حوزه انرژی بوده است (گلی، ۱۳۹۰). آمار و ارقام نیز موید این امر می باشند که در ادامه به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته اند. اما پیش از هر چیز لازم است تعریف مشخصی از یارانه انرژی ارائه شود. براساس تعریف آژانس بین المللی انرژی^۱، یارانه انرژی هر اقدام دولتی است که منجر به کاهش هزینه تولید انرژی، افزایش قیمت دریافتی توسط تولیدکننده انرژی، و یا کاهش قیمت پرداختی توسط مصرف کننده انرژی می شود (آژانس بین المللی انرژی، ۲۰۲۰). اگرچه یارانه انرژی با هدف توزیع عادلانه درآمدها و کمک به اقشار ضعیف پرداخت می شود اما چنانچه مدیریت موثری بر نظام پرداخت و توزیع آن حکم فرما نباشد، از نظر اقتصادی یارانه ها می توانند باعث کاهش انگیزه افزایش کارایی در مصرف انرژی، کاهش درآمدهای انرژی از صادرات انرژی، کاهش بودجه عمومی دولت، کاهش سرمایه گذاری در منابع و تکنولوژی های دیگر تامین انرژی، جانشینی انرژی با سایر نهادهای تولید^۲، افزایش مصرف انرژی (افزایش شدت انرژی)، جیره بندی مصرف انرژی، قاچاق انرژی، افزایش آلودگی محیط زیست، و در یک کلام کاهش بهره وری انرژی شود (میرشجاعیان و کنکو، ۲۰۲۱).

یارانه انرژی بطور متوسط، سهم حدود یک درصدی از تولید ناخالص داخلی^۳ کشورها را به خود اختصاص داده است که بیشتر آن توسط کشورهای در حال توسعه پرداخت می شود (لین و اوپانگ، ۲۰۱۴). در یک بررسی دیگر با در نظر گرفتن شاخص توسعه یافتگی کشورها و میزان یارانه انرژی، نشان داده شده که برخلاف تصور عمومی، در کشورهای توسعه یافته میزان پرداخت یارانه های انرژی کمتر است (چئون و همکاران، ۲۰۱۳). ایران بعنوان یک کشور در حال توسعه، انرژی را با قیمتی بمراتب پایین تر از ارزش واقعی خود در اختیار مصرف کنندگان قرار می دهد و یارانه انرژی زیادی را در طول سال های گذشته پرداخت کرده است. از طرفی توزیع یارانه ها بصورت عادلانه و براساس میزان شایستگی افراد صورت نگرفته است. وجود منابع نفتی

^۱ IEA: International Energy Agency

^۲ براساس نظریه تولید، نهادهای تولید به ترتیب انرژی، نیروی کار، منابع طبیعی، و منابع اقتصادی بوده که منجر به تولید در نظام اقتصادی می شوند.

^۳ GDP: Gross Domestic Product

سرسشار در ایران و تلاش دولت برای افزایش رضایت‌مندی اجتماعی بوسیله سرکوب قیمت انرژی، عامل مصرف بالای انرژی و شکل‌گیری صنایع با بهره‌وری انرژی پایین است. همچنین توزیع ناعادلانه یارانه و افزایش شکاف رفاهی، قاچاق سوخت و تاثیر منفی بر بودجه دولت از دیگر نتایج نظام کنونی پرداخت یارانه انرژی است (قاسمی و دیگران، ۱۳۸۳).

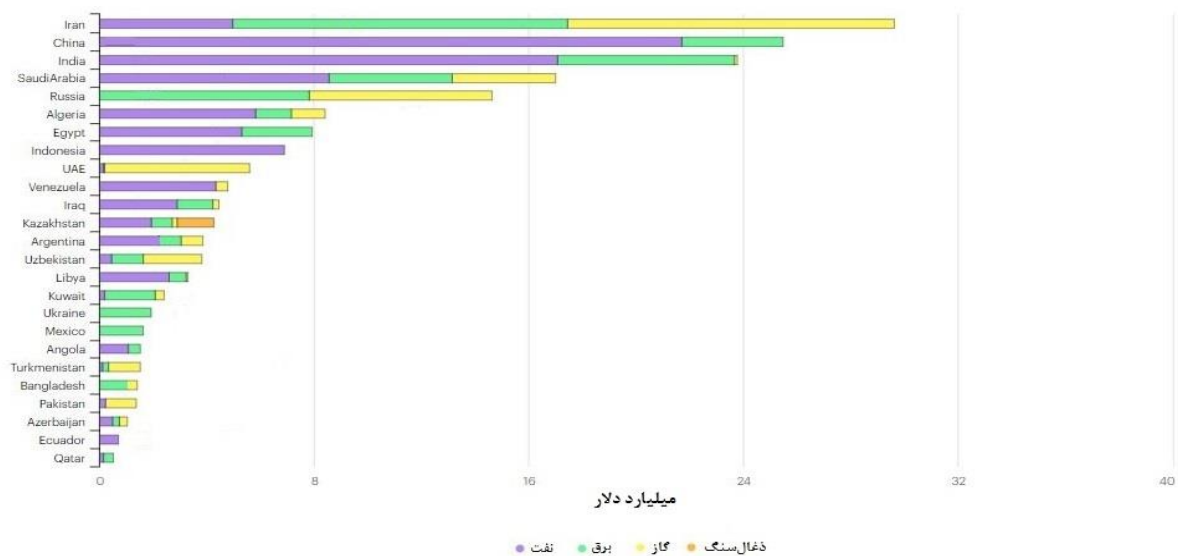
برهمن اساس سوال اصلی مقاله این است که ایران چه وضعیتی در نظام پرداخت یارانه‌های انرژی در دنیا دارد؟ چه عواملی بر وضعیت موجود پرداخت یارانه‌ها اثرگذار هستند؟ و برای بهبود توزیع یارانه‌های انرژی بصورت متوازن و عادلانه از چه رویکردی می‌توان استفاده کرد؟

برای پاسخ به این پرسش، ابتدا براساس آمار مراجع معتبر، وضعیت ایران در پرداخت یارانه‌های انرژی مورد بررسی قرار گرفته است و با مرور پژوهش‌های پیشین، عوامل موثر بر میزان یارانه‌های انرژی در کشورهای مختلف مورد بیان شده‌اند. در مرحله بعد به راهکارهای پیشنهادشده برای برون‌رفت از شرایط موجود در مطالعات محققان این حوزه اشاره و در گام بعد، با تکیه بر ادبیات رتبه‌بندی، نظام جدیدی تحت عنوان نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی یا نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی معرفی شده است. نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی با رتبه‌بندی مصرف‌کنندگان انرژی، میزان شایستگی آن‌ها برای بهره‌مندی عادلانه از یارانه‌های انرژی را تعیین می‌کند. در انتها با تکیه بر رتبه‌بندی‌های بومی مشابه، شاخص‌های لازم جهت سنجش بنگاه‌های اقتصادی و رتبه‌بندی آن‌ها تبیین شده‌اند.

۲. تحلیل وضعیت ایران در پرداخت یارانه‌های انرژی

سهم قابل توجه یارانه انرژی در تولید ناخالص داخلی جهانی، بسیاری از نهادهای مرتبط از جمله آژانس بین‌المللی انرژی را به بررسی دقیق‌تر این موضوع واداشته است. آژانس بین‌المللی انرژی از سال ۲۰۰۷ بطور متمرکز به محاسبه و بررسی روند تغییرات میزان یارانه پرداختی انرژی توسط کشورها با استفاده از روش شکاف قیمتی^۴ پرداخته است. براساس آخرین گزارش آژانس بین‌المللی انرژی، میزان یارانه پرداختی انرژی سوخت‌های فسیلی (نفت، گاز، ذغال‌سنگ، و برق) در سال ۲۰۱۹، حدود ۳۰۰ میلیارد دلار بوده که این رقم با افت ۴۰ درصدی در سال ۲۰۲۰ به کمتر از ۱۸۰ میلیارد دلار در جهان رسیده است. کاهش سطح عمومی قیمت‌ها از یکسو و همچنین کاهش میزان مصرف انرژی ناشی از اثرات همه‌گیری بیماری کووید-۱۹ عمده دلیل این افت بوده است (آژانس بین‌المللی انرژی، ۲۰۲۰). نکته قابل تأمل ارقام مذکور زمانی مشخص می‌شود که میزان یارانه پرداختی انرژی با میزان تولید ناخالص جهانی بی‌بعد شود. براساس گزارش بانک جهانی، میزان تولید ناخالص جهانی در سال ۲۰۲۰ چیزی حدود ۸۴۷۴۷ میلیارد دلار بوده است (بانک جهانی، ۲۰۲۰). بنابراین یارانه انرژی در سال ۲۰۲۰ سهمی معادل حدود ۰,۲۱ درصدی از تولید ناخالص جهانی را به خود اختصاص داده است که در مقایسه با نتایج یک بررسی مشابه که به سهم یک درصدی کل یارانه‌های انرژی پرداختی از تولید ناخالص داخلی کشورها در بررسی خود اشاره کرده‌اند (لین و اویانگ، ۲۰۱۴)، به مراتب کمتر می‌باشد. این اختلاف قابل توجه موید مفهوم یارانه پنهان انرژی می‌باشد که معمولاً قابل اندازه‌گیری نمی‌باشد. آژانس بین‌المللی انرژی در گزارش خود، اطلاعات مربوط به ۲۵ کشور که بیشترین میزان یارانه انرژی را در سال ۲۰۲۰ پرداخت کرده‌اند، به تفکیک ارائه داده که در شکل ۱ قابل مشاهده است.

^۴ روش شکاف قیمتی: رایج‌ترین روش محاسباتی میزان یارانه انرژی که با محاسبه اختلاف قیمت متوسط پرداختی مصرف‌کننده نهایی و هزینه‌های تولید-انتقال-عرضه به ازای میزان انرژی مصرف‌شده، یارانه پرداختی انرژی را محاسبه می‌کند، برای مطالعه بیشتر به (آژانس بین‌المللی انرژی، ۲۰۲۰) مراجعه شود.



شکل ۱. میزان یارانه انرژی پرداختی در سال ۲۰۲۰ (آژانس بین‌المللی انرژی، ۲۰۲۰)

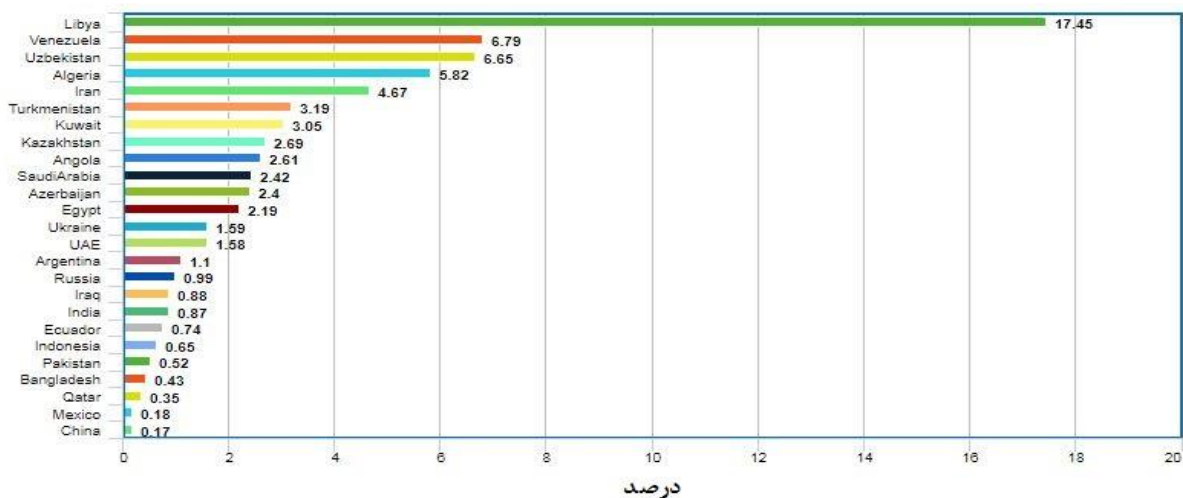
همانطور که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، کشورهای ایران، چین، هند، عربستان و روسیه به ترتیب بیشترین یارانه انرژی را در سال ۲۰۲۰ پرداخت کرده‌اند. ایران با پرداخت ۲۹,۶۳ میلیارد دلار (بدون احتساب یارانه پنهان انرژی)، بیشترین یارانه انرژی را در این سال پرداخت کرده که جزئیات آن در جدول ۱ ذکر شده است. نکته حائز اهمیت در این آمار جایگاه کشورهای چین و هند می‌باشد که یارانه کمتری در مقایسه با ایران پرداخت کرده‌اند در حالیکه چین با جمعیتی بالغ بر ۱,۴ میلیارد نفر و هند با جمعیتی بالغ بر ۱,۳ میلیارد نفر بعنوان بزرگترین مصرف‌کننده‌های انرژی شناخته می‌شوند. ایالات متحده آمریکا نیز با تولید ناخالص داخلی ۲۰۹۵۳ میلیارد دلار بعنوان بزرگترین اقتصاد جهانی در سال ۲۰۲۰ (بانک جهانی، ۲۰۲۰) در بین ۲۵ کشور مذکور وجود ندارد.

حامل انرژی	نفت	برق	گاز	ذغال سنگ
یارانه انرژی (میلیارد دلار)	۴,۹۷	۱۲,۴۸	۱۲,۱۸	۰

جدول ۱. یارانه انرژی ایران در سال ۲۰۲۰ (آژانس بین‌المللی انرژی، ۲۰۲۰)

آژانس بین‌المللی انرژی، سهم یارانه انرژی از تولید ناخالص داخلی (تولید ناخالص داخلی یارانه انرژی) برای ۲۵ کشور مذکور را ارائه کرده که در شکل ۲ قابل مشاهده است. طبق این گزارش، ایران پس از کشورهای لیبی با ۱۷,۵٪، ونزوئلا با ۶,۸٪، ازبکستان با ۶,۶٪ و الجزایر با ۵,۸٪، با اختصاص ۴,۷ درصد از تولید ناخالص داخلی خود به پرداخت یارانه انرژی، رتبه پنجم را در این شاخص به خود اختصاص داده است. جایگاه لیبی در صدر این فهرست ناشی از وضعیت سیاسی خاص آن در طول سال‌های گذشته بوده و همانطور که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، این کشور یارانه بسیار کمتری را در مقایسه با ایران پرداخت می‌کند، اما اقتصاد کوچک آن منجر شده تا نسبت یارانه پرداختی به تولید ناخالص داخلی بیشتری داشته باشد. نکته حائز اهمیت در شکل ۲ جایگاه چین و هند می‌باشد. چین با تخصیص ۰,۱۷٪ و هند با ۰,۸۷٪ از تولید ناخالص داخلی خود به پرداخت یارانه‌های انرژی به ترتیب در رتبه‌های ۲۵ و ۱۸ را در این شاخص به خود اختصاص داده‌اند، در حالیکه این دو کشور مطابق شکل ۱، از نظر میزان

پرداخت یارانه‌های انرژی به ترتیب در جایگاه دوم و سوم قرار دارند. بنابراین این دو کشور یارانه انرژی زیادی را در سال ۲۰۲۰ پرداخت کرده‌اند اما بمراتب تولید ناخالص داخلی بالاتری را نسبت به سایر کشورها از جمله ایران تجربه کرده‌اند.



شکل ۲. نسبت یارانه انرژی پرداختی به تولید ناخالص داخلی کشورها در سال ۲۰۲۰ (آژانس بین‌المللی انرژی، ۲۰۲۰)

آمار ارائه شده در بالا بخوبی نشانگر ارزش بالای یارانه انرژی پرداختی توسط ایران است که موجب شده است انرژی با قیمتی بمراتب پایین‌تر از ارزش واقعی خود در اختیار مصرف‌کننده نهایی قرار بگیرد. با این وجود بررسی مطالعات نشان می‌دهد که نه تنها اهداف این سیاست حمایتی محقق نشده بلکه مضرات فراوانی برای نظام اقتصادی نیز داشته است که به بخشی از آن‌ها در بخش مقدمه نیز اشاره شد. بنابراین باید رویکرد جدیدی جهت ساماندهی وضع موجود توسط سیاست‌گذاران حوزه مربوطه اتخاذ شود.

۲-۱. شناخت عوامل موثر بر یارانه‌های انرژی

شناخت عوامل موثر بر میزان یارانه انرژی پرداختی توسط دولت‌ها کمک شایانی جهت ریل‌گذاری موثر در این حوزه می‌کند. در یک بررسی که با تمرکز بر روی کشورهای صادرکننده نفت هم‌چون ایران انجام شده، عوامل موثر بر میزان یارانه سوخت‌های فسیلی به سه بخش عوامل نهادی، سیاسی، و اقتصادی تفکیک شده است. آن‌ها در بررسی خود بر روی ۱۶ کشور، با در نظر گرفتن شاخص‌هایی چون ریسک بین‌المللی کشورها^۵، قیمت جهانی نفت، سرانه تولید ناخالص داخلی^۶، میزان بازبودن درجه تجاری کشورها، سطح دموکراسی و مردم‌سالاری و میزان انتشار کربن، نشان دادند مهم‌ترین عامل اثرگذار بر میزان یارانه انرژی عوامل سیاسی و مشخصاً دموکراسی می‌باشد. البته سیاست دولت‌ها اغلب در جهت کسب رضایت عمومی، پرداخت بیشتر یارانه انرژی می‌باشد (توکلیان و دیگران، ۱۳۹۷). در تحقیقی مشابه بررسی روند تغییرات میزان یارانه انرژی در ایران نشان داد، اگرچه پرداخت یارانه انرژی با هدف تقویت رشد اقتصادی، افزایش اشتغال و کنترل سطح عمومی قیمت‌ها انجام شده است اما براساس آزمون‌های آماری این مهم محقق نشده و اجرای سیاست‌های حمایتی قیمت انرژی و پرداخت یارانه‌ها عموماً متأثر از تحولات سیاسی و در جهت تحقق دموکراسی بوده است که برای نمونه می‌توان به جهش یارانه‌ها در بحبوحه انتخابات مجلس شورای

^۵ ریسک بین‌المللی کشورها نشانگر ریسک اعتباری آن‌ها بوده که براساس شاخص‌های سیاسی، مالی، و اقتصادی سنجیده می‌شود. برای اطلاعات بیشتر به <https://www.prsgroup.com> مراجعه شود.

^۶ GDP per capita

اسلامی در ادوار مختلف اشاره کرد (باستانزاد و نیلی، ۱۳۸۳). در تحقیقی دیگر نشان داده شد در کشورهای صادرکننده نفت هم چون ایران و عربستان باتوجه به وجود منابع نفتی سرشار، این دو کشور از امنیت انرژی بالایی برخوردار هستند و میزان یارانه انرژی بیشتری پرداخت می کنند (سرابجیت، ۲۰۱۷). از دیگر عوامل موثر بر میزان یارانه انرژی در کشورهای متکی به انرژی هم چون ایران، قیمت نفت خام می باشد. قیمت حامل های انرژی در کشورهای صادرکننده نفت بشدت متأثر از قیمت نفت خام در بازار جهانی است و در صورت کاهش قیمت ها، با توجه به این که این گونه کشورها به درآمدهای ارزی انرژی متکی هستند، مجبور به واقعی کردن قیمت ها و حذف بخشی از یارانه انرژی می شوند (بنس و دیگران، ۲۰۱۵).

۲-۲. اثر یارانه های انرژی بر اقتصاد کلان

یکی از راهکارهایی که همواره برای مقابله با وضعیت نابسامان نظام پرداخت یارانه انرژی پیشنهاد می شود، آزادسازی قیمت حامل های انرژی و بازتوزیع عمومی منابع بدست آمده از آن می باشد که البته باید اثرات آن بر اقتصاد کلان نیز مورد بررسی قرار گیرد. مدنی زاده و ابراهیمیان در بررسی خود به مدلسازی آزادسازی قیمت حامل های انرژی و اثر آن بر متغیرهای کلان اقتصادی پرداختند. آن ها در مدل خود با در نظر گرفتن خانوار، و بنگاه اقتصادی بعنوان دریافت کنندگان یارانه انرژی، دولت، و بانک مرکزی بعنوان سیاست گذار و پرداخت کننده یارانه انرژی، اثرات این سیاست را به دو بخش کوتاه مدت و بلندمدت تقسیم کردند و نشان دادند در صورت حذف یارانه انرژی، شدت انرژی مصرفی خانوار و بنگاه کاهش و سطح رفاه بخصوص در کوتاه مدت افزایش می یابد که این ناشی از افزایش قدرت خرید است. با این حال، به دلیل کاهش عرضه نیروی کار که ناشی از دریافت یارانه نقدی است، سطح تولید و انباشت سرمایه در کوتاه مدت و بلندمدت کاهش می یابد (مدنی زاده و ابراهیمیان، ۱۳۹۹). وجود منابع نفتی سرشار در ایران و تلاش دولت برای افزایش رضایت مندی اجتماعی بوسیله سرکوب قیمت انرژی، عامل عمده مصرف بالای انرژی و شکل گیری صنایع با بهره وری انرژی پایین است. هم چنین توزیع ناعادلانه یارانه و افزایش شکاف رفاهی، قاچاق سوخت و تاثیر منفی بر بودجه دولت از دیگر نتایج نظام کنونی پرداخت یارانه انرژی است که می توان با اعطای یک سهمیه قابل مبادله انرژی به تمام افراد در قالب یک پول مجازی و براساس یک هزینه منصفانه، وضعیت موجود را ساماندهی کرد (قاسمی و دیگران، ۱۳۸۳). در مطالعه ای دیگر صادقی و عاملی تورم، رشد اقتصادی، شدت کاربری، بهبود توزیع یارانه انرژی در دهک های هزینه ای، شدت انرژی و هزینه اجتماعی آلاینده ها را بعنوان عوامل موثر بر نظام توزیع یارانه انرژی ارائه کردند. آن ها هم چنین با استفاده از روش سلسله مراتبی و با در نظر گرفتن شش عامل یاد شده، تخصیص یارانه انرژی با اولویت بخش های خدمات، صنعت، کشاورزی، خانگی، و حمل و نقل را بعنوان راهکار برون رفت از وضعیت موجود معرفی کردند (صادقی و عاملی، ۱۳۸۸).

۳. راهکار پیشنهادی

در این بخش با مروری بر ادبیات رتبه بندی، نظام جدیدی تحت عنوان نظام توزیع هوشمند یارانه های انرژی یا نظام توزیع یارانه های انرژی براساس رتبه بندی معرفی شده است. نظام توزیع هوشمند یارانه های انرژی با رتبه بندی مصرف کنندگان انرژی، میزان شایستگی آن ها برای بهره مندی عادلانه از یارانه های انرژی را تعیین می کند. هم چنین در انتها شاخص های لازم جهت سنجش بنگاه های اقتصادی و رتبه بندی آن ها تبیین شده اند.

۳-۱. مروری بر ادبیات رتبه‌بندی و جایگاه آن در دنیا

همانطور که در بخش‌های قبل ذکر شد علی‌رغم ارزش بالای یارانه پرداختی توسط دولت‌ها در ادوار مختلف در ایران، اهداف توزیع یارانه‌های انرژی بعنوان یک سیاست حمایتی محقق نشده است و این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که حاکمیت بدون در نظر گرفتن مواردی چون بهره‌وری بنگاه، سهم آن در تولید ناخالص داخلی، میزان سودسازی، و در یک کلام میزان شایستگی وی صرفاً با هدف جلب رضایت عمومی به توزیع منابع و یارانه‌های انرژی پرداخته است. به همین دلیل در پژوهش حاضر به رویکرد جدیدی مبتنی بر نظام رتبه‌بندی^۷ برای توزیع عادلانه یارانه‌های انرژی اشاره شده است.

توزیع یارانه انرژی بعنوان یک سیاست حمایتی بصورت هدفمند صورت می‌گیرد که چگونگی اعمال این سیاست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از راهکارهای پیاده‌سازی هدفمند این سیاست، توزیع یارانه‌های انرژی با تکیه بر نظام رتبه‌بندی مصرف‌کنندگان انرژی می‌باشد. نظام رتبه‌بندی توزیع یارانه‌های انرژی یا عبارتی، نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی با تکیه بر سوابق و وضعیت حال مصرف‌کنندگان انرژی، شایستگی آن‌ها برای دریافت یارانه‌های انرژی را بصورت عادلانه مورد ارزیابی قرار می‌دهد. به بیانی ساده‌تر به هریک از مصرف‌کنندگان انرژی (بنگاه‌های اقتصادی و خانوارها) پس از رتبه‌بندی یک سطح ریالی مشخص (یا هر کمیت متناظر با آن) برای دریافت انرژی تخصیص داده می‌شود. قبل از ارائه سیاست پیشنهادی لازم است مروری بر مفهوم رتبه‌بندی انجام شود.

مفهوم رتبه‌بندی در عصر حاضر بیش از هر چیزی با اهداف اقتصادی برای مقایسه وضعیت اشخاص حقیقی و حقوقی گره خورده است. پیشینه این موضوع عموماً با عناوینی چون رتبه‌بندی اعتباری شرکت‌ها جهت سرمایه‌گذاری سرمایه‌داران عجین شده است. رتبه‌بندی با قدمتی بیش از صد سال، اولین بار در سال ۱۸۶۰ در ایالات متحده آمریکا مطرح شد که شرکت‌های راه‌آهن برای جذب سرمایه‌گذار مورد ارزیابی و رتبه‌بندی قرار گرفتند. امروزه تقریباً تمامی شرکت‌های صادرکننده اوراق در آمریکا با اهداف عموماً اقتصادی جهت دریافت تسهیلات و جذب سرمایه رتبه‌بندی می‌شوند و همین موضوع منجر به تاسیس موسسات رتبه‌بندی متعددی در سراسر جهان شده است (مشایخ و شاه‌رخ، ۱۳۹۴). رتبه‌بندی شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در واقع توانایی آن‌ها در خصوص پرداخت ب موقع تعهداتشان را مورد سنجش قرار می‌دهد و این امکان را فراهم می‌کند تا ذی‌نفعان بدون آن‌که خود را درگیر جزییات و فرایندهای بنگاه‌های اقتصادی کنند، براحتی با مشاهده گزارش رتبه‌بندی وضعیت آن‌ها را با یکدیگر مقایسه کنند (گری و همکاران، ۲۰۰۶) (موسسه استاندارد اند پورز^۸، ۲۰۱۱). موسسات رتبه‌بندی استاندارد اند پورز، مودیز^۹ و فیچ^{۱۰} شناخته‌شده‌ترین موسسات رتبه‌بندی در جهان می‌باشند. وجه تمایز اصلی این موسسات شاخص‌ها و معیارهایی است که در مدل خود برای تعیین رتبه مورد استفاده قرار می‌دهند. البته این موسسات از لحاظ اندازه، حوزه تمرکز و متدولوژی نیز باهم تفاوت‌هایی دارند. همه آن‌ها در رتبه‌بندی خود از تحلیل‌های کمی و کیفی برای ارزیابی اشخاص حقیقی و حقوقی بهره می‌برند. برای مثال موسسه استاندارد اند پورز ریسک اعتباری شرکت‌ها را با استفاده از رتبه‌بندی مورد ارزیابی قرار می‌دهد و در مدل خود از شاخص‌های مربوط به ریسک کشور، وضعیت شرکت، ویژگی‌های صنعت و شاخص‌های مالی استفاده می‌کند. موسسه مودیز نیز علاوه بر شاخص‌های مذکور، وضعیت رقابتی و پیشینه مدیریتی اشخاص حقوقی را در محاسبات

^۷ Rating

^۸ Standard and poors

^۹ Moody's

^{۱۰} Fitch

خود وارد می‌کند. از دیگر موسسات رتبه‌بندی می‌توان به موسسات آی‌سی‌آرای^{۱۱} در هند، موسسه باکرا در بلغارستان و موسسه رتبه‌بندی رم در مالزی اشاره کرد (مشایخ و شاهرخی، ۱۳۹۴).

در ایران نیز طی سال‌های اخیر مفهوم رتبه‌بندی با رویکردهای متفاوتی ظهور و بروز پیدا کرده است. از مهم‌ترین نمونه‌های این موضوع می‌توان به رتبه‌بندی بازرگانان در سامانه یکپارچه اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری^{۱۲} بعنوان یکی از زیرسامانه‌های سامانه جامع تجارت وزارت صنعت، معدن و تجارت اشاره کرد. در واقع محدودیت منابع ارزی در سال‌های اخیر بخصوص بعد از تحریم‌های ایالات متحده آمریکا از یکسو و عدم رفع تعهد ارزی توسط بازرگانان و بدحسابی آن‌ها از سوی دیگر موجب شده تا دولت به این تصمیم برسد منابع موجود را بصورت عادلانه و براساس یک نظام رتبه‌بندی بین افراد توزیع کند. رویکردی که بطور مشابه و باتوجه به محدودیت منابع انرژی بهتر است در توزیع یارانه‌های انرژی بکار گرفته شود. بعنوان یک نمونه دیگر رتبه‌بندی، باید به شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایرانیان^{۱۳} اشاره کرد که با تجمیع اطلاعات دریافتی از بانک مرکزی، سازمان امور مالیاتی، گمرک، بانک‌ها و موسسات مالی-اعتباری میزان ریسک اعتباری اشخاص حقیقی-حقوقی را به نظام بانکی ارائه می‌دهد. سامانه اعتبار من با رویکردی مشابه به رتبه‌بندی اشخاص حقیقی و حقوقی پرداخته و با ارسال اطلاعات رتبه‌بندی به نظام بانکی، ارائه تسهیلات به اشخاص براساس سوابق و میزان خوش‌حسابی آن‌ها را میسر می‌سازد، موضوعی که دی ماه ۱۴۰۰ و پس از دستور مستقیم ریاست جمهوری مبنای دریافت تسهیلات از نظام بانکی قرار گرفت^{۱۴}.

۲-۳. نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی

سوابق ارائه شده در بخش قبل جایگاه رتبه‌بندی را در دنیای امروز نشان می‌دهد، چنین رویکردی در حوزه انرژی مسبوق به سابقه نمی‌باشد و شاید برای اولین بار در پژوهش حاضر، این ابزار قدرتمند برای برون‌رفت از شرایط نابسامان موجود پیشنهاد می‌شود. نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی، با تکیه بر سوابق و وضعیت حال مصرف‌کنندگان انرژی، شایستگی آن‌ها برای دریافت یارانه‌های انرژی را بصورت عادلانه مورد ارزیابی قرار می‌دهد. به بیانی ساده‌تر به هریک از مصرف‌کنندگان انرژی (بنگاه‌های اقتصادی و خانوارها) پس از رتبه‌بندی یک سطح ریالی مشخص (یا هر کمیت متناظر با آن) برای دریافت انرژی تخصیص داده می‌شود. نظام توزیع یارانه انرژی براساس رتبه‌بندی، اگرچه باهدف توزیع عادلانه یارانه انرژی بین مصرف‌کنندگان پیشنهاد می‌شود، اما کارکردهای متعدد دیگری نیز می‌توان برای آن متصور بود. در نگاه کلان حاکمیت (دولت و نهادهای سیاست‌گذار) و مصرف‌کنندگان (شرکت‌ها و خانوارها) بعنوان ذی‌نفعان این نظام شناخته می‌شوند که بطور خلاصه منافع آن‌ها در جدول ۲ ذکر شده است.

منافع	ذی‌نفعان
<ul style="list-style-type: none"> • توزیع عادلانه یارانه‌های انرژی بین مصرف‌کنندگان برحسب رتبه • دستیابی به حاکمیت دیتا در حوزه انرژی • ارزیابی روند تغییرات مصرف انرژی، میزان تقاضای انرژی و اتخاذ سیاست‌های لازم برای تولید منابع • اصلاح قیمت حامل‌های انرژی 	حاکمیت

^{۱۱} IRCI: Institution of Clinical Research India

^{۱۲} برای اطلاعات بیشتر به <https://mvrers.ir> مراجعه شود.

^{۱۳} برای اطلاعات بیشتر به <https://www.irancreditscoring.com> مراجعه شود.

^{۱۴} برای اطلاعات بیشتر به <https://mycredit.ir> مراجعه شود.

مصرف‌کنندگان	• بهره‌مندی عادلانه از یارانه‌های انرژی
--------------	---

جدول ۲. منافع ذی‌نفعان نظام توزیع یارانه انرژی براساس رتبه از دیدگاه نویسندگان

در ادامه و باتمركز بر رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی ساختار مدل پیشنهادی ارائه شده است. مدل‌های رتبه‌بندی دو رویکرد را در ارزیابی دنبال می‌کنند، که تحت عناوین مدل‌های خروجی گرا و فرایندگرا شناخته می‌شوند.

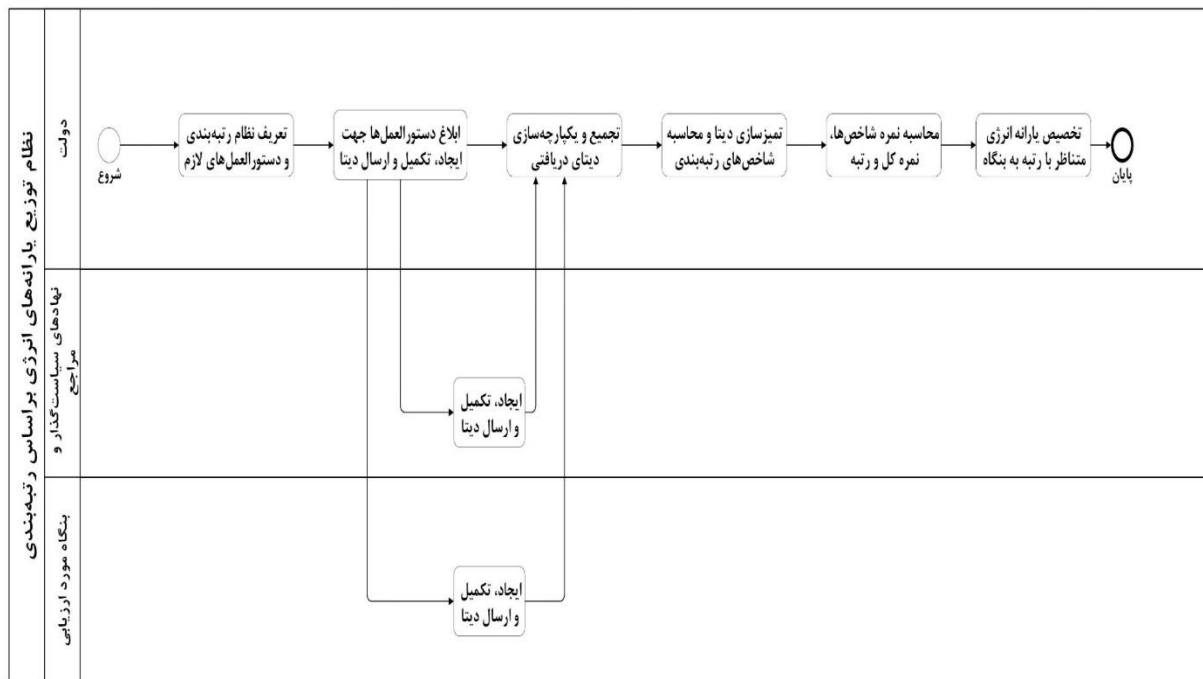
مدل‌های خروجی گرا: در واقع نتیجه عملکرد بنگاه را مورد بررسی قرار می‌دهند بدون آن‌که خود را درگیر جزئیات و فرایندهای شرکت کند. بسیاری از موسسات رتبه‌بندی از قبیل استاندارد اند پورز براساس یک یا مجموعه‌ای از شاخص‌های خروجی گرا به رتبه‌بندی بنگاه‌ها می‌پردازند. در واقع، مبنای ارزیابی براساس یک یا مجموعه‌ای از شاخص‌ها با ماهیت ارائه خروجی و نتیجه عملکرد بنگاه اقتصادی است. برای مثال کشش انرژی^{۱۵} در پایان یک سال را بعنوان یک شاخص خروجی برای سنجش میزان بهره‌وری انرژی در یک بنگاه مورد استفاده قرار داده می‌شود. سهم یک بنگاه در تولید ناخالص داخلی ملی، میزان سودآوری بنگاه، و میزان تولید آلاینده‌ها از دیگر شاخص‌های مدل خروجی گرا هستند (رتبه‌بندی ۱۰۰ شرکت برتر ایران، سازمان مدیریت صنعتی^{۱۶}).

مدل‌های فرایندگرا: بر فرآیند کار تمرکز بیشتری دارند. این مدل‌ها بر مجموعه گسترده‌تری از شاخص‌ها اعم از کیفی و کمی و بر دامنه وسیعتری از متغیرها که ورودی‌ها، فرایندها، و خروجی‌ها را در برمی‌گیرند، تکیه دارد (رتبه‌بندی ۱۰۰ شرکت برتر ایران، سازمان مدیریت صنعتی). از جمله مهمترین این روشها باید به مدل دمینگ اشاره کرد. مدل دمینگ که از ۴ بخش برنامه‌ریزی، اجرا، بررسی، و اقدام تشکیل شده، با تمرکز بر فرایندهای یک سیستم و براساس بازخورهایی که بصورت دوره‌ای از خروجی تک‌تک فرایندها می‌گیرد، به بازطراحی فرایندهای طراحی شده پرداخته تا خروجی موردانتظار نهایی سیستم حاصل شود (انواری رستمی و دیگران، ۱۳۹۰). برای مثال نحوه تامین انرژی در یک شرکت یک شاخص فرایندی است. از روش‌های فرایندگرا بمنظور گزارش دهی به مدیران و ذی‌نفعان مستقیم بنگاه استفاده می‌شود و از قدرت نفوذ کمتری در بین طیف وسیع ذی‌نفعان برخوردارند. در واقع در این مدل رتبه‌بندی، گزارش عملکرد بشدت توصیفی بوده و امکان مقایسه بین بنگاه‌ها را فراهم نمی‌کند. هم چنین با توجه به طیف وسیع شاخص‌های مورد استفاده در این مدل، اطلاعات زیادی برای رتبه‌بندی لازم می‌باشد که از دیگر معایب این روش است. با توجه به توضیحات مطرح شده در رتبه‌بندی مصرف‌کنندگان انرژی استفاده از شاخص‌های خروجی گرا پیشنهاد می‌شود.

با توجه به مطالب ارائه شده و با صرف نظر کردن از بیان جزئیات زیاد در معرفی کلیات سیاست پیشنهادی، فرایندهای لازم برای ایجاد نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی مطابق نمودار ۱ ارائه شده است. لازم به ذکر است که این نظام پیشنهادی، تنها زمانی می‌تواند کارا باشد که اولاً مدل رتبه‌بندی و شاخص‌های مورد استفاده متناسب با اهداف تعیین شده باشند و ثانیاً بانک‌های اطلاعاتی لازم برای احصاء شاخص‌های تعریف شده وجود داشته باشند.

^{۱۵} کشش انرژی نشانگر درصد تغییرات تولید ناخالص داخلی در ازای افزایش یک درصدی مصرف انرژی اولیه است.

^{۱۶} برای اطلاعات بیشتر به <https://imi100.imi.ir> مراجعه شود.



نمودار ۱. فرایندهای نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی (طراحی توسط نویسندگان)

فرایند موجود در نمودار ۱ مدل پیشنهادی پژوهش حاضر برای تخصیص عادلانه یارانه‌های انرژی بین بنگاه‌های اقتصادی است. می‌توان این فرایند را به سه بخش

الف-تعریف نظام هوشمند توزیع یارانه انرژی، تهیه دستورالعمل‌های لازم و ابلاغ آن توسط دولت،

ب-ایجاد و تکمیل پایگاه‌های داده‌ای توسط مراجع و بنگاه‌های مورد ارزیابی،

ج-تجمیع، تمیزسازی، و یکپارچه‌سازی داده‌ها و محاسبه شاخص‌ها، نمرات، رتبه، و تخصیص یارانه انرژی توسط دولت

تقسیم کرد. لازم بذکر است ممکن است برخی از داده‌های لازم برای محاسبه شاخص‌ها نزد مراجع معتبر موجود نباشد. به همین دلیل ایجاد پایگاه داده مورد نیاز مربوطه بعنوان یک تکلیف قانونی برعهده آن دستگاه خواهد بود و در صورتیکه این امر ممکن نباشد باید این بخش از داده‌ها بصورت خوداظهاری توسط خود بنگاه‌ها تکمیل و برای دستگاه مربوطه ارسال شوند تا پس از تایید وی در محاسبه شاخص‌ها و رتبه‌بندی مورد استفاده قرار بگیرد. این موضوع در نمودار ۱ نمایش داده شده است. مرجع داده‌های مورد نیاز به دویخش داده‌های ارسالی توسط مراجع معتبر و داده‌های ارسالی توسط بنگاه‌های اقتصادی تقسیم‌بندی می‌شوند. دویخش الف و ب معطوف به ساختار اجرایی در بدنه دولت می‌باشند و پرداختن به آن‌ها در این مجال نمی‌گنجد. بخش ج در فرایند نمودار ۱ یعنی تجمیع، تمیزسازی و یکپارچه‌سازی داده‌ها و محاسبه شاخص‌ها، نمرات، رتبه و تخصیص یارانه انرژی نیز، نیاز به داده‌های لازم در سطح کشور جهت ارائه مدل ریاضی دارد که باز هم به کمک و همراهی حاکمیت دارد. به همین دلیل بجز ارائه سیاست پیشنهادی، شاخص‌های لازم نیز جهت رتبه‌بندی نیز در پژوهش حاضر معرفی و تبیین شده‌اند.

۳-۳. طراحی شاخص های رتبه بندی

همانطور که در نمودار ۱ آمده است برای رتبه بندی مصرف کنندگان انرژی باید از شاخصهای مناسب جهت سنجش ارزیابی آنها برای دریافت یارانه انرژی استفاده کرد. در همین راستا در این بخش با در نظر گرفتن برخی نکات شاخص های رتبه بندی پیشنهاد شده اند.

پیش از ارائه شاخص های مربوطه ذکر این نکته لازم است که می توان موارد دیگری را هم به شاخص های معرفی شده در این پژوهش افزود بنابراین شاخص های ارائه شده لزوماً تمامی شاخص های مرتبط با سیاست توزیع یارانه های انرژی بر اساس رتبه بندی نمی باشند و خواننده می تواند به فراخور مطالعات و دانش خود، موارد جدیدی را جهت نیل به اهداف نظام یاد شده ارائه و در رتبه بندی مورد استفاده قرار دهد. همچنین در انتخاب شاخص های رتبه بندی، نویسندگان به برخی از نکات توجه کرده اند که خلاصه آن در جدول ۳ ذکر شده است.

جدول ۳. نکات مورد نظر در طراحی شاخص ها از دیدگاه نویسندگان

ویژگی در نظر گرفته شده شاخص	توضیحات
مدت زمان اثرگذاری	<ul style="list-style-type: none"> • کوتاه مدت: این شاخص ها ناظر به ویژگی هایی می باشند که بصورت کوتاه مدت اتفاق می افتند و اثرگذاری آنها در مدت زمانی کوتاهی بعد از وقوع بطور کامل از بین می رود. • میان مدت: این شاخص ها ناظر به ویژگی هایی می باشند که بصورت میان مدت اتفاق می افتند و اثرگذاری آنها در یک بازه میان مدت بعد از وقوع بطور کامل از بین می رود. • بلند مدت: این شاخص ها ناظر به ویژگی هایی می باشند که اثرگذاری آنها بعد از وقوع نه تنها از بین نمی رود بلکه تا مدت زیادی (چندسال) بعد از وقوع ادامه می یابد.
خود مقایسه ای - دگر مقایسه ای	<ul style="list-style-type: none"> • خود مقایسه ای: شاخص هایی که به مقایسه وضعیت بنگاه با خود او در طول زمان می پردازند. • دگر مقایسه ای: شاخص هایی که به مقایسه وضعیت بنگاه با سایر بنگاه ها می پردازند.
نگاه به گذشته، حال و آینده	<ul style="list-style-type: none"> • ناظر به سوابق: شاخص هایی که ناظر به عملکرد بنگاه در زمان گذشته هستند • ناظر به حال: شاخص هایی که ناظر به وضعیت بنگاه در زمان حاضر هستند • ناظر به آینده: شاخص هایی که ناظر به وضعیت بنگاه در زمان آینده هستند

شاخص های رتبه بندی باید نرمالایز یا بی بعد باشند تا بتوان از آنها برای مقایسه بین افراد استفاده کرد، مگر در مواردی که از مقدار مطلق یک شاخص برای سنجش عملکرد استفاده می شود. پس از بررسی مقالات بومی متعدد و با توجه به این که سنجش عملکرد یک بنگاه اقتصادی در حوزه انرژی باید بصورت چندوجهی و از زوایای مختلف مورد بررسی قرار بگیرد، شاخص های رتبه بندی در سه دسته شاخص های مالی، اقتصاد-انرژی، و زیست محیطی تقسیم بندی شدند که نتایج اولیه آن در جدول ۴ گردآوری شده اند. شاخص های مندرج در جدول ۴ پس از مطالعه مقالات بومی و اخذ نظرات کارشناسان این حوزه نهایی شده اند. مراجع هر یک از شاخصها در جدول ۵ ذکر شده است.

جدول ۴. شاخص های رتبه بندی نظام توزیع یارانه انرژی

شاخص ها			
دسته شاخص	شاخص	فرمول	ویژگی

نسبت جاری	نسبت دارایی جاری به بدهی جاری	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به حال
نسبت گردش دارایی	نسبت درآمد به میانگین دارایی	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به سوابق
نسبت بدهی بلند مدت بحقوق صاحبان سهام	نسبت بدهی بلند مدت به سرمایه	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به سوابق، حال و آینده
درآمد	درآمد	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به سوابق
رشد درآمد	درصد رشد درآمد	میان مدت-خود مقایسه ای-ناظر به سوابق
سود هر سهم	سود به ازای هر سهم	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به سوابق
رشد سود هر سهم	درصد رشد سود هر سهم	میان مدت-خود مقایسه ای-ناظر به سوابق
سرمایه	جمع حقوق صاحبان سهام	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به سوابق، حال و آینده
رشد سرمایه	درصد رشد سرمایه	میان مدت-خود مقایسه ای-ناظر به سوابق
بازده حقوق صاحبان سهام	نسبت سود به سرمایه	میان مدت-خود مقایسه ای-ناظر به سوابق
میزان مصرف انرژی	میزان مصرف انرژی	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
شدت انرژی (بهره وری انرژی)	نسبت مصرف انرژی به تولید ناخالص بنگاه	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
کشش انرژی	نسبت رشد مصرف انرژی به رشد تولید ناخالص بنگاه	میان مدت-خود مقایسه ای-ناظر به گذشته
سهم بنگاه در تولید ناخالص داخلی	نسبت تولید ناخالص بنگاه به تولید ناخالص ملی	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
میزان یارانه انرژی دریافتی	میزان یارانه انرژی دریافتی	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
درصد بازپرداخت مصارف انرژی	نسبت ارزش قبوض پرداختی به کل قبوض	میان مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
میزان انتشار الاینده (کربن دی اکسید)	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
میزان مصرف آب	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
داشتن گواهینامه های زیست محیطی	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به حال
استفاده از فناوری در پایش وضعیت و کاهش الودگی)	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به حال
میزان تولید ضایعات فیزیکی، الودگی صوتی و پساب	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به گذشته
وجود سیستم مدیریت مقابله با الودگیهای زیست محیطی	براساس استاندارد	بلند مدت-دگر مقایسه ای-ناظر به حال

شاخص های مالی

شاخص های اقتصاد انرژی

شاخص های زیست محیطی

جدول ۵. شاخص‌های رتبه‌بندی نظام توزیع یارانه انرژی و مراجع استخراج آنها

شاخص	مراجع
نسبت جاری	(حاتمی شیرکوهی و دیگران، ۱۳۹۱) (حساس یگانه و ابوالحسن تاش، ۱۳۹۳) (غریب و دیگران، ۱۳۹۳) (قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳) (معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹) (نمازی و نمازی، ۱۳۹۵)
نسبت گردش دارایی	(حساس یگانه و ابوالحسن تاش، ۱۳۹۳) (قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳) (معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹)
نسبت بدهی بلندمدت بحقوق صاحبان سهام	(حساس یگانه و ابوالحسن تاش، ۱۳۹۳) (قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳) (معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹)
درآمد	(خواجهوی و نجاتی، ۱۳۹۶)
رشد درآمد	(معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹)
سود هر سهم	(حاتمی شیرکوهی و دیگران، ۱۳۹۱) (حساس یگانه و ابوالحسن تاش، ۱۳۹۳) (خواجهوی و نجاتی، ۱۳۹۶) (آقاجانی و دیگران، ۱۳۹۶) (قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳) (معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹) (نمازی و نمازی، ۱۳۹۵)
رشد سود هر سهم	(قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳)
سرمایه	(معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹)
رشد سرمایه	طراحی توسط نگارندگان
بازده حقوق صاحبان سهام	(انواری رستمی و ختن‌لو، ۱۳۸۵) (پورعبادالهان کویچ و دیگران، ۱۳۹۴) (حاتمی شیرکوهی و دیگران، ۱۳۹۱) (حساس یگانه و ابوالحسن تاش، ۱۳۹۳) (غریب و دیگران، ۱۳۹۳) (قدرتیاں کاشان و انواری رستمی، ۱۳۸۳) (معمارزاده و دیگران، ۱۳۸۹) (نمازی و نمازی، ۱۳۹۵)
میزان مصرف انرژی	(آرمن و تقی‌زاده، ۱۳۹۲) (آزاده و دیگران، ۱۳۸۷) (پورعبادالهان کویچ و دیگران، ۱۳۹۴) (شفیع‌زاده و کرباسی، ۱۳۸۴) (شفیعی و صبوری دیلمی، ۱۳۸۹) (صادقی و دیگران، ۱۳۹۷) (مبیینی دهکردی و دیگران، ۱۳۸۸) (مبیینی دهکردی و حوری جعفری، ۱۳۹۶) (ملکی، ۱۳۸۳) (موسوی حقیقی و رجبی، ۱۳۹۲) (ناظمی و محمدیان، ۱۳۹۴)

(آرمن و تقی‌زاده، ۱۳۹۲) (آزاده و دیگران، ۱۳۸۷) (خواججوی و نجاتی، ۱۳۹۶) (راد و دیگران، ۱۳۹۷) (شفیع‌زاده و کرباسی، ۱۳۸۴) (شفیعی و صبوری دلمی، ۱۳۸۹) (صادقی و دیگران، ۱۳۹۷) (مبینی‌دهکردی و دیگران، ۱۳۸۸) (مبینی‌دهکردی و حوری‌جعفری، ۱۳۹۶) (ملکی، ۱۳۸۳) (موسوی‌حقیقی و رجبی، ۱۳۹۲) (ناظمی و محمدیان، ۱۳۹۴) (نیک‌نقش و دیگران، ۱۳۹۸)	شدت انرژی (بهره‌وری انرژی)
(ملکی، ۱۳۸۳)	کشش انرژی
(آرمن و تقی‌زاده، ۱۳۹۲) (خواججوی و نجاتی، ۱۳۹۶)	سهم بنگاه در تولید ناخالص داخلی
طراحی توسط نگارندگان	میزان یارانه انرژی دریافتی
طراحی توسط نگارندگان	درصد بازپرداخت مصارف انرژی
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷) (خواججوی و نجاتی، ۱۳۹۶) (صادقی و دیگران، ۱۳۹۷) (موسوی‌حقیقی و رجبی، ۱۳۹۲)	میزان انتشار آینده
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷)	میزان مصرف آب
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷)	داشتن گواهینامه‌های زیست محیطی
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷)	استفاده از فناوری در پایش وضعیت و کاهش (الودگی)
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷)	میزان تولید ضایعات فیزیکی، الودگی صوتی و پساب
(حیاتی و دیگران، ۱۳۹۷)	وجود سیستم مدیریت مقابله با الودگیهای زیست محیطی

در مجموع پس از بررسی‌های صورت‌گرفته و براساس فراوانی شاخص‌ها درمراجعه و به تناسب آنها با هدف پژوهش حاضر در مجموع ۲۲ شاخص شناسایی شدند که سهم شاخص‌های مالی ۱۰ مورد، شاخص‌های اقتصاد-انرژی ۶ مورد و شاخص‌های زیست‌محیطی ۶ مورد می‌باشد.

شاخص‌های مالی باهدف سنجش عملکرد بنگاه در نظام اقتصادی بدون در نظر گرفتن فرایندهای داخلی بنگاه پیشنهاد شده‌اند. به بیانی ساده، بنگاهی که توان رقابت مالی در نظام اقتصادی را نداشته و قادر به سودسازی و توسعه خود نباشد طبعاً شایستگی دریافت تسهیلات از جمله یارانه‌های انرژی را نخواهد داشت.

شاخص‌های اقتصاد انرژی، بیش از هرچیزی ناظر به نقش انرژی در تولید ناخالص شرکت و تاثیر آن تولید ناخالص ملی هستند، که از این موضوع بیشتر تحت عنوان بهره‌وری انرژی یاد می‌شود.

شاخص‌های زیست‌محیطی نیز ناظر به سهم بنگاه در مخاطرات زیست‌محیطی می‌باشد.

۴. نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی

سیاست پیشنهادی مقاله حاضر تحت عنوان نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی ایران براساس رتبه‌بندی سعی دارد مصرف‌کنندگان انرژی و مشخصاً بنگاه‌های اقتصادی، براساس شایستگی‌های خود از منابع حاکمیت برخوردار شوند که این موضوع به برقراری عدالت و توزیع هدفمند یارانه‌ها تا حدود زیادی کمک خواهد کرد.

۴-۱. نتیجه‌گیری

توزیع یارانه انرژی در تمامی جوامع از مهم‌ترین سیاست‌های حمایتی دولت‌ها بوده و چگونگی اعمال هدفمند این سیاست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. براساس آمار مراجع معتبر جهانی از جمله آژانس بین‌المللی انرژی ایران همواره یکی از کشورهای با بیشترین سهم پرداخت یارانه‌های انرژی در دنیا بوده است. نتیجه مطالعات نشانگر آن است که علی‌رغم مبلغ بالای یارانه پرداختی در ایران که اغلب با اهداف سیاسی توسط دولت‌ها و برای جلب رضایت عمومی در ادوار مختلف همراه بوده، اهداف این سیاست محقق نشده و منجر به مصرف بالای انرژی، شکل‌گیری صنایع با بهره‌وری انرژی پایین، افزایش شکاف رفاهی، قاچاق سوخت، و تأثیر منفی بر بودجه دولت در طول سال‌های گذشته شده است. کلید حل این مشکل یعنی توزیع هدفمند یارانه‌ها، در پاسخ به این پرسش نهفته است که هر مصرف‌کننده (بنگاه اقتصادی و خانوار) شایستگی دریافت چه میزان یارانه انرژی را دارد؟ در همین راستا، در پژوهش حاضر ابزار مهمی تحت عنوان رتبه‌بندی برای اندازه‌گیری میزان شایستگی افراد جهت دریافت هرگونه تسهیلات از جمله یارانه انرژی بعنوان راهکار برون‌رفت از وضعیت نابسامان کنونی پیشنهاد شده است. نظام توزیع هوشمند یارانه‌های انرژی یا عبارتی نظام توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی عنوان سیاست پیشنهادی است که با تکیه بر سوابق و وضعیت حال مصرف‌کنندگان انرژی به رتبه‌بندی آن‌ها پرداخته و میزان شایستگی آن‌ها برای دریافت یارانه‌های انرژی را تعیین می‌کند. هم‌چنین علاوه بر راهکار پیشنهادی، با مطالعه رتبه‌بندی‌های مشابه و اخذ نظرات کارشناسان این حوزه، ۲۲ شاخص در سه بخش شاخص‌های مالی، شاخص‌های اقتصاد انرژی، و شاخص‌های زیست‌محیطی جهت ارزیابی و رتبه‌بندی بنگاه‌های اقتصادی پیشنهاد شده‌اند.

۴-۲. توصیه‌های سیاستی

پیاده‌سازی طرح توزیع یارانه‌های انرژی براساس رتبه‌بندی بیش از هر چیزی به ایجاد الزام قانونی و تعریف دستورالعمل‌های لازم و هم‌چنین وجود پایگاه‌های داده‌ای منسجم جهت تعریف دقیق مدل ریاضی رتبه‌بندی، محاسبه شاخص‌ها و نمرات آن‌ها، محاسبه رتبه، و تخصیص یارانه انرژی متناظر نیازمند است. در همین راستا موارد زیر جهت اجرایی شدن طرح یادشده پیشنهاد می‌شود:

۱. تعریف نظام توزیع یارانه انرژی براساس رتبه‌بندی توسط حاکمیت (دولت، مجلس، و سایر نهادها) با در نظر گرفتن اثرات سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی پیاده‌سازی آن
۲. مشخص نمودن نهادها و مراجع مرتبط با طرح یاد شده
۳. مشخص نمودن جامعه هدف (تعیین دقیق بنگاه‌های اقتصادی که قابلیت ارزیابی آن‌ها وجود دارد)
۴. ایجاد الزام قانونی و تعریف دستورالعمل‌های لازم توسط سیاست‌گذار و ابلاغ به نهادها، مراجع مرتبط و بنگاه‌های اقتصادی جهت ایجاد، تکمیل و ارسال داده‌های لازم جهت رتبه‌بندی

۵. ایجاد پایگاه داده‌ای یکپارچه در حوزه انرژی برای بازنگری در انتخاب شاخص‌های رتبه‌بندی و نهایی کردن آن‌ها، تعریف دقیق مدل ریاضی مورد استفاده در رتبه‌بندی، تست مدل رتبه‌بندی برای جامعه نمونه و اصلاح آن، و تعمیم آن به کل جامعه هدف

۶. استفاده از خروجی طرح یادشده برای تخصیص یارانه انرژی به مصرف‌کنندگان

۷. دریافت بازخورهای سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی پس از پیاده‌سازی کامل طرح یادشده و اصلاح تعریف نظام توزیع یارانه‌های انرژی در صورت لزوم

۸. پیاده‌سازی طرحی مشابه برای تخصیص یارانه‌های انرژی به خانوارها بعنوان بخش بزرگی از مصرف‌کنندگان انرژی که طبعاً رتبه‌بندی آن‌ها تفاوت‌های زیادی با بنگاه‌های اقتصادی دارد

منابع

- [۱] آرمن، سیدعزیز؛ تقی‌زاده، سمیرا (۱۳۹۲). "بررسی عوامل موثر بر شدت انرژی در صنایع کارخانه‌ای ایران"، فصلنامه اقتصاد انرژی ایران، سال دوم، شماره ۸: ۱-۲۰.
- [۲] آزاده، محمدعلی؛ صادق‌عمل‌نیک، محسن؛ عمرانی، هاشم (۱۳۸۷). "ترکیب مدل‌های پارامتریک و ناپارامتریک برای رتبه‌بندی شرکت‌های توزیع برق"، نشریه بین‌المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت ایران، شماره ۱: ۵۳-۶۳.
- [۳] آقاجانی، محمدسعید؛ خلیلی نصر، آرش؛ نبی‌زاده، علی (۱۳۹۶). "ارزیابی و رتبه‌بندی شرکت‌ها و صنایع بورسی کشور از منظر شاخص ارزش ایجاد شده سهامداران". فصلنامه علوم مدیریت ایران، شماره ۵: ۸۵-۱۱۶.
- [۴] انواری رستمی، علی اصغر؛ ختن‌لو، محسن (۱۳۸۵). "بررسی مقایسه‌ای رتبه‌بندی شرکت‌های برتر بر اساس نسبت‌های سودآوری و شاخص‌های بورس اوراق بهادار تهران". بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، شماره ۳: ۲۵-۴۳.
- [۵] انواری رستمی، علی اصغر؛ موسوی شیباده، سیدمجید؛ زندی، سلیمان (۱۳۹۰). "طراحی فرایند مدیریت بهینه انرژی در سازمان‌ها با رویکرد چرخه دمی‌نگ (PDCA)"، دومین همایش ملی مدیریت فرایندهای سازمانی.
- [۶] باستانزاد، حسین؛ نیلی، فرهاد (۱۳۸۳). "اهداف سیاستی قیمت‌گذاری حامل‌های انرژی در اقتصاد ایران". تحقیقات اقتصادی، شماره ۲۸: ۲۲۶-۲۰۱.
- [۷] پورعبادالهیان‌کویچ، محسن؛ پناهی، حسین؛ شهبازی‌هومونلو، شهریار؛ صالحی‌ابر، خدیجه (۱۳۹۴). "تجزیه عوامل موثر بر تغییرات مصرف انرژی در زیربخش‌های صنعتی ایران". فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد، شماره ۴: ۴۹-۷۰.
- [۸] توکلیان، حسین؛ فریدزاد، علی؛ دهنوی، جلال؛ محمدی، ندا (۱۳۹۷). "عوامل تعیین‌کننده یارانه‌های سوخت در کشورهای منتخب صادرکننده نفت (مطالعه موردی: یارانه بنزین)". فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، سال دوازدهم، شماره ۴: ۹۷-۱۱۸.
- [۹] حاتمی شیرکوهی، لقمان؛ نظری شیرکوهی، امیر؛ صمدی، هما؛ نعمتی، مهران (۱۳۹۱). "ارایه یک رویکرد جدید برای رتبه‌بندی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از تحلیل پوششی داده‌های فازی". فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی (رویکرد اسلامی-ایرانی)، سال دوازدهم، شماره ۶: ۶۵-۸۴.
- [۱۰] حساس‌یگانه، یحیی؛ ابوالحسن‌تاش، فاطمه (۱۳۹۳). "رابطه رتبه‌بندی شرکت‌ها براساس شاخص‌های مالی و غیرمالی با میزان افشای اختیاری". بررسی‌های حسابداری، شماره ۵: ۱۷-۴۴.
- [۱۱] حیاتی، نهاله؛ حجازی، رضوان؛ حسینی، سیدعلی؛ باستانی، سوسن (۱۳۹۷). "استخراج مولفه‌های زیست‌محیطی از گزارشات فعالیت هیئت‌مدیره شرکت‌ها با استفاده از روش تحلیلی محتوای کیفی". پژوهش‌های تجربی حسابداری، سال هفتم، شماره ۲۸: ۴۳-۷۰.
- [۱۲] خواجوی، شکراله؛ نجاتی، امید (۱۳۹۶). "رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی متوازن به منظور ارزیابی عملکرد در شرکت‌های توزیع نیروی برق ایران با استفاده از تحلیل سلسله‌مراتبی فازی". فصلنامه مدیریت صنعتی دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنجند، شماره ۴۰: ۱۴۲-۱۳۵.

- [۱۳] راد، عباس؛ عادل، معصومه؛ اسدی، اصغر (۱۳۹۷). "استفاده از صورت‌های مالی در محاسبه بهره‌وری شرکت متد و مقایسه آن با صنعت". فصلنامه مهندسی و مدیریت کیفیت، شماره ۲: ۱۵۲-۱۶۸.
- [۱۴] شفیق‌زاده، محمدعلی؛ کرباسی، عبدالرضا (۱۳۸۴). "بررسی سیاست‌های بهره‌وری انرژی و شاخص‌های آن در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه". نشریه انرژی ایران، سال نهم، شماره ۴: ۱۵-۳.
- [۱۵] شفیعی، سعیده؛ صبوری‌دیلیمی، محمدحسن (۱۳۸۹). "ضرورت بازنگری شیوه‌های تولید و مصرف انرژی در اقتصاد ایران". مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۱: ۲۱-۴۲.
- [۱۶] صادقی، زین‌العابدین؛ جلالی، سیدعبدالمجید؛ نیک‌روش، مهلا (۱۳۹۷). "بررسی عملکرد مصرف انرژی در ایران: تحلیل تجزیه شاخص". پژوهش‌های اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، سال بیست و پنجم، شماره ۱۶: ۵۷-۸۶.
- [۱۷] صادقی، مهدی؛ عاملی، احمد (۱۳۸۸). "تخصیص بهینه یارانه انرژی به زیربخش‌های اقتصاد ایران مبتنی بر نظریه شاخص‌سازی نظریه عدالت در اسلام". مجله علمی-تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، شماره ۲: ۵-۳۶.
- [۱۸] غریب، ایمان؛ دادرسی، کیوان؛ پادیه‌بان، علی (۱۳۹۳). "رتبه‌بندی شرکت‌ها براساس شاخص‌های مالی (کاربرد تکنیک TOPSIS براساس داده‌های مرزی)". فصلنامه توسعه مدیریت مالی و بانکی، سال دوم، شماره ۵: ۹۹-۱۱۸.
- [۱۹] قاسمی، محمدجواد؛ اناجی‌اصفهان، سیدمهدی؛ توکلی‌کاشی، علیرضا (۱۳۸۳). "اعطای سهمیه قابل مبادله به افراد، راهکار پیشنهادی اصلاح نظام یارانه‌های انرژی". فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، شماره ۳۷: ۲۰۵-۲۴۳.
- [۲۰] قدرتیان کاشان، عبدالجابر؛ انواری‌رستمی، علی‌اصغر (۱۳۸۳). "طراحی مدل جامع ارزیابی عملکرد و رتبه‌بندی شرکت‌ها". فصلنامه مدرسه علوم انسانی، شماره ۳۶: ۱۰۹-۱۳۶.
- [۲۱] گلی، زینت (۱۳۹۰). "یارانه‌های انرژی و اصلاحات انجام شده در کشورهای منتخب". مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۱: ۴۳-۶۰.
- [۲۲] مبینی‌دهکردی، علی؛ حوری‌جعفری، حامد؛ حمیدی‌نژاد، عطیه (۱۳۸۸). "بررسی وضعیت شاخص‌های مدیریت انرژی در ایران و جهان". فصلنامه راهبرد، سال هجدهم، شماره ۵۱: ۲۷۱-۲۹۱.
- [۲۳] مبینی‌دهکردی، علی؛ حوری‌جعفری، حامد (۱۳۹۶). "بررسی تحلیلی سیاست‌ها و برنامه‌های اصلاح الگوی مصرف و تاثیر اجرای آن‌ها". فصلنامه علمی-ترویجی سیاست‌نامه علم و فناوری، شماره ۳: ۴۵-۵۹.
- [۲۴] مشایخ، شهناز؛ شاه‌رخ، سیده سمانه (۱۳۹۴). "نظام رتبه‌بندی اعتباری شرکت‌ها در دنیا". فصلنامه حسابداری و منافع اجتماعی، شماره ۵: ۱۴۸-۱۳۱.
- [۲۵] معمارزاده، غلامرضا؛ بامنی‌مقدم، محمد؛ قونجی‌لو، محمد (۱۳۸۹). "تعیین شاخص‌های رتبه‌بندی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران در بخش دولتی و خصوصی". مجله مطالعات مالی، شماره ۸: ۵۳-۸۸.
- [۲۶] ملکی، رضا (۱۳۸۳). "بررسی رابطه علیت بین مصرف انرژی و تولید داخلی در ایران"، مجله برنامه‌بودجه، شماره ۸۹: ۸۱-۱۲۱.
- [۲۷] موسوی‌حقیقی، محمدحاشم؛ رجیبی، احمد (۱۳۹۲). "مدلسازی تاثیر تغییرات شدت انرژی در بخش صنعت بر شاخص‌های اقتصادی و زیست‌محیطی باروش پویایی‌شناسی سیستمی"، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، شماره ۱۲: ۱۰۳-۱۳۴.
- [۲۸] ناظمی، علی؛ محمدیان، سهیلا (۱۳۹۴). "تحلیل تغییرات مصرف انرژی و شدت انرژی مبتنی بر تجزیه عوامل در زیربخش‌های صنعت در ایران"، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، سال یازدهم، شماره ۴۵: ۲۲۱-۲۵۵.
- [۲۹] نمازی، محمد؛ نمازی، نویدرضا (۱۳۹۵). "رتبه‌بندی شرکت‌ها براساس سنج‌های ارزیابی عملکرد با استفاده از تکنیک چندشاخصه TOPSIS و مقایسه معیارهای ارزیابی"، پژوهش‌های حسابداری مالی، سال هشتم، شماره ۲: ۳۹-۶۴.
- [۳۰] نیک‌نقش، ابراهیم؛ شجاع، نقی؛ غلام‌ابری، امیر؛ موحدی، محمدمهدی (۱۳۹۸). "بهره‌وری کل انرژی و عوامل موثر بر آن (صنایع تولیدی ایران)". فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، سال سیزدهم، شماره ۴: ۴۵-۶۸.

[۳۱] Benes, K., Cheon, A., Urpelainen, J. & Yang, J. (۲۰۱۵). "low oil prices: an opportunity for fuel subsidy reform", Center on Global Energy Policy (policy paper)

[۳۲] Cheon, A., Urpelainen, J. & Lackner, M. (۲۰۱۳). "Why do governments subsidize gasoline consumption? An empirical analysis of global gasoline prices, ۲۰۰۲-۲۰۰۹". Energy Policy, ۵۶: ۳۸۲-۳۹۰.

[۳۳] Gray, S., Mirkovic, A. & Ragunathan, V. (۲۰۰۶). "The Determinants of Credit Ratings: Australian Evidence". Australian Journal of Management, ۳۱: ۳۳۳-۳۵۴.

- [۳۴] **Sarabjeet, H.** (۲۰۱۷). "Fossil fuel subsidies. Policy department a: Economic and scientific policy", Economic and scientific policy (policy paper)
- [۳۵] **International Energy Agency (IEA)** (۲۰۱۹). "Energy subsidies: Tracking the impact of fossil-fuel subsidies". Retrieved from https://www.iea.org/topics/energy-subsidies_
- [۳۶] **Lin, B. & Ouyang, X.** (۲۰۱۴). "A revisit of fossil-fuel subsidies in China: Challenges and opportunities for energy price reform". *Energy Conversion and Management*, ۸۲, ۱۲۴-۱۳۴.
- [۳۷] **Madanizadeh, S.A. & Ebrahimian, M.** (۲۰۲۱). "Modeling Energy Price Liberalization in Iran Economy". *The Journal of Planning and Budgeting*, ۵, ۵-۴۶.
- [۳۸] **Mirshojaeian, H. & Kaneko, SH.** (۲۰۱۴). "A general equilibrium analysis of the inflationary impact of energy subsidies reform in Iran". *Journal of Money and Economy*, ۹, ۶۴-۸۵.
- [۳۹] **World Bank** (۲۰۲۰). "World Development Indicators: GDP (current US\$)". Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD_
- [۴۰] **Standard & Poor's Ratings Services.** (۲۰۱۱). Guide to credit rating essentials: "what are credit ratings and how do they work?" Retrieved from <http://img.enr.com>.

Intelligent Distribution System of Energy Subsidies in Iran Based on Rating Focusing on businesses

Alireza Asghanian

PhD student of energy systems Engineering, Sharif University of Technology, Tehran, Iran
alireza_asghanian@energy.sharif.edu

Abbas Maleki (Corresponding Author)

Associate Professor, Department of energy Engineering, Sharif University of Technology, Tehran, Iran
maleki@sharif.edu

Abstract:

Received:

Accepted:

Keywords:

Energy subsidies,
distribution system
based on rating,
financial indicator,
energy economic
indicator,
environmental
indicators

One of the important issues in the current situation of the country, is the fair distribution of energy subsidies among different segments of society. For many years, Iran has always been one of the countries with the largest share of payments in the distribution of energy subsidies (ranked first in the world in ۲۰۲۰), but due to the purposefulness of the subsidy distribution system, not only has the distribution of wealth not been done fairly and efficiently, but also it has led to reduction in the general government budget, increase in energy consumption (energy intensity's increase), energy rationing, energy smuggling, increase in environmental pollution, and decrease in energy efficiency in recent years. Liberalization of energy carrier prices and redistribution of the resulting resources is one of the approaches that is always mentioned as one of the ways out of this situation, but if it is not accompanied by social satisfaction, it can lead to irreparable costs similar to the events of recent years. But the key to solving the problem lies in answering the question: how much energy subsidy each consumer is eligible to receive? Answering this important question brings to mind an important tool called rating to measure the eligibility of consumers to receive any facilities, including energy subsidies. In the present study, relying on the rating literature, which is more than one hundred years old in the world economic system, a new system under the title of Intelligent Energy Subsidy Distribution System or Energy Subsidy Distribution System based on rating is introduced and the necessary indicators for measuring consumers are explained. Indicators are divided into three categories: financial indicators (ten items), energy economic indicators (six items), and environmental indicators (six items). Undoubtedly, the government, as one of the beneficiaries of the system, plays an important role in defining and explaining this system and the necessary executive instructions.
